

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE VAN VİLAYETİNDE AŞİRETLER¹

TRIBES IN THE PROVINCE OF VAN IN THE PERIOD OF NATIONAL STRUGGLE

Kubilay AKŞAHİN*

ÖZ

Kadim bir geçmişe sahip olan Van bölgesi, bulunduğu stratejik konumundan ötürü büyük devletlerin mücadele ettiği bir saha olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Van Vilayeti, Türklerin, Kürtlerin, Nasturilerin ve Ermenilerin yoğun bir şekilde yaşadığı kozmopolit bir yer olmuştur. Bu sebeple İngiltere ve Rusya gibi büyük devletler Osmanlı Devleti'ni parçalamak için Ermenileri kullanmaya başlamışlardır. Ermenilerin zararlı faaliyetlere yönlendirilmesi Van bölgesinde büyük karışıklara yol açmış ve Müslüman halk ile Ermeniler arasında kanlı çatışmalar yaşanmıştır. 1914'de I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rusya destekli Ermeniler tekrar faaliyete geçerek isyan etmişlerdir. İsyan sonucunda Van, Ermenilerin yardımıyla Rusların eline geçmiştir. 1917'de Rusya'da Bolşevik İhtilalinin yaşanması Rus ordusunun savaştan çekilmesine vesile olmuş ve bu durum Doğu Anadolu'nun Rus işgalinden kurtulmasını sağlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti diğer cephelerde yaşadığı ağır kayıplardan dolayı 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesini imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Mütareke sonrasında Anadolu'nun birçok şehir ve kasabaları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Yaşanan işgaller Anadolu'nun birçok yerinde tepkiye yol açmış ve ulusal kurtuluş mücadelesinin başlamasına zemin hazırlamıştır. M. Kemal Paşa öncülüğünde Milli Mücadele başlatılmış ve Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla ulusal kurtuluş mücadelesi bütün hızıyla devam etmiştir. Bu süreçte Van bölgesi, İtilaf Devletlerince Ermenilere verilmek istenmiş ancak bölgedeki Kürt aşiretleri bu duruma tepki göstermişlerdir. Ayrıca Van'daki aşiret reisleri işgallere, Sevr Antlaşmasına ve bağımsız Kürt devleti kurmak isteyen Şerif Paşa'ya sert tepki göstermişlerdir. Tepkiler zaman zaman Van şehrinde büyük protesto mitinglerine dönüşmüştür. Aşiretlerin devlete bağlılığının güçlü olmasında dönemin valisi Haydar Bey'in faaliyetleri çok belirleyici olmuştur. Vali Haydar Bey Kürt aşiretleriyle sürekli temas halinde olmuş ve aşiretleri başarılı bir şekilde kazanmıştır. İngilizler aşiretlerin TBMM'ye bağlılıklarını kırmak amacıyla faaliyetlerini bütün şiddetle sürdürse de aşiretlerin kararlı tutumu ve TBMM'nin aldığı tedbirler sayesinde sonuçsuz kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Van, Doğu Anadolu, Aşiretler, Kürtler, Milli Mücadele

Article Info

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27/05/2023

Kabul Tarihi: 22/08/2023

Atf

Akşahin, K. (2023). Milli Mücadele Döneminde Van Vilayetinde Aşiretler, *Anasay* 25, 108-124.

*ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, kubilay.meb@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4762-8941>

¹ Bu çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Volkan MARTTİN'in danışmanlığında yapılan "Milli Mücadelede Döneminde Aşiretler" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünün genişletilmiş halidir.

ABSTRACT

Van region, which has an ancient history, has been a field where great states struggled due to its strategic location. In the last periods of the Ottoman Empire, the Van Province had been a cosmopolitan place where Turks, Kurds, Nestorians and Armenians lived intensely. For this reason, great states such as England and Russia started to use Armenians to break up the Ottoman Empire. The directing of the Armenians to harmful activities caused great turmoil in the Van region and bloody conflicts took place between the Muslim people and the Armenians. With the outbreak of the First World War in 1914, Russian-backed Armenians started to operate again and revolted. As a result of the revolt, Van fell into the hands of the Russians with the help of the Armenians. The Bolshevik Revolution in Russia in 1917 caused the Russian army to withdraw from the war, and this situation enabled Eastern Anatolia to be freed from the Russian occupation. However, the Ottoman Empire withdrew from the First World War by signing the Armistice of Mudros on 30 October 1918 due to the heavy losses it suffered on other fronts. After the armistice, many cities and towns of Anatolia began to be occupied by the Entente Powers. The occupations caused a reaction in many parts of Anatolia and paved the way for the start of the national liberation struggle. The National Struggle was initiated under the leadership of M. Kemal Pasha and the national liberation struggle continued at full speed with the opening of the Turkish Grand National Assembly in Ankara. In this process, the Allied Powers wanted the Van region to be given to the Armenians, but the Kurdish tribes in the region reacted to this situation. In addition, the tribal chiefs in Van reacted harshly to the invasions, the Treaty of Sèvres and Şerif Pasha, who wanted to establish an independent Kurdish state. From time to time, the reactions turned into large protest rallies in the city of Van. The activities of Haydar Bey, the governor of the period, were very decisive in the strong loyalty of the tribes to the state. Governor Haydar Bey was in constant contact with the Kurdish tribes and successfully won the tribes. Although the British continued their activities with all their violence in order to break the loyalty of the tribes to the Grand National Assembly of Turkey, it was inconclusive thanks to the determined attitude of the tribes and the measures taken by the TBMM.

Keywords: *Van, Eastern Anatolia, Tribes, Kurds, National Struggle*

Research Article

Received: 27/05/2023

Accepted: 22/08/2023

Cite this article as:

Akşahin, K. (2023). Tribes in the province of Van in the period of national struggle, *Anasay* 25, 108-124.

Giriş

Van şehri, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğusunda ve İran sınırına yaklaşık 100 kilometre yakınlıkta bir yerdedir. Şehrin ve bölgenin tarihi oldukça eski olup milattan önce 4000'li yıllara kadar gitmektedir. Van Gölü kenarında kurulan Van şehri, antik çağlarda Urartu Devleti'nin başkentliğini yapmıştır. Şehri adının Urartuca "Biane" veya "Viane" kelimelerinden geldiği anlaşılmaktadır (Kılıç, 2012, s. 505).

Van Gölü havzası asırlar boyunca birçok devletin hakimiyet sahası altında kalmıştır. Bölge tarihi süreç içerisinde MÖ. VII. yüzyılda Urartulardan Perslere, VI. yüzyılda Bizanslılardan Sasanilere, VIII. yüzyılda Emevilerden Abbasilere, XIII. yüzyılda Selçuklulardan Moğol İlhanlılara, XV. yüzyılda Karakoyunlulardan Akkoyunlulara ve nihayetinde XVI. yüzyılda Safevilerden Osmanlılara geçmiştir. Osmanlı Devleti, 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda Safevi Devleti'ni yenerek Doğu Anadolu'yu hakimiyeti altına almaya başlamıştır. Bu süreçte Van bölgesi birkaç kez Safevilerin eline geçse de Van şehri kesin olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1548'de ele geçirilmiştir. Osmanlı idaresi, bölgede 1548 yılında Van Eyaletini ihdas ederek otoritesini sağlamaya çalışmıştır. Van (Şehir), Bitlis, Adilcevaz, Erciş, Hakkâri, Muş, Bargiri (Muradiye), Hizan, Müküs (Bahcesaray), Kârkâr, Şirvi, Kisan, Mahmudi (Hoşap), Espayrid, Ağakis ve Kotur Osmanlı Devleti'nin Van Eyaletinin sancakları olmuşlardır (Kılıç, 1994, s. 142). Van Eyaleti, Osmanlı yönetimi sürecinde Türklerin, Kürtlerin ve Ermenilerin yaşadığı sınır bölgesi olmuştur. Ayrıca Van, sadece ticaret merkezi olarak değil aynı zamanda İran'a karşı yapılacak askeri hareketler için önemli bir üs bölgesi olmuştur. Van Beylerbeyleri, Osmanlı-İran Savaşlarında önemli görevler üstlenmiştir. Van Eyaleti, tarihi İpek Yolu'nun Doğu ile Batı arasında önemli bir kavşak merkezi olmasından

dolayı stratejik anlamda her zaman önemli bir yer olmuştur. Bu sebeple tarih boyunca birçok devletler arasında Van Gölü havzasının hakimiyeti için mücadeleler gerçekleşmiştir. Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı-Safevi savaşlarında Van, önemli bir hakimiyet mücadelelerine tanıklık etmiştir (Arvas, 2016, s. 19-21).

Osmanlı döneminde Van Eyaleti, önemli sosyal yapıya sahipti. Van şehrinin esas çoğunluğunu Müslüman halk oluşturmakla birlikte şehirde önemli bir Ermeni azınlığı söz konusuydu. Ermeniler, haraçlarına bedel olarak kalenin tamir ve bakımını üstlenerek bazı imar hizmetlerinde yer almışlar ve çoğunluğunun ticaretle meşgul oldukları anlaşılmaktadır.² Eyaletin kırsal bölgelerinde ise yoğun olarak konar-göçer aşiretler yaşamaktaydı. Bu aşiretlerin temel geçim kaynağı hayvancılık olup aşiretler İran sınırı boyunca zaman zaman hareket halinde olurlardı. Devlet, aşiretlerin bağlılıklarını artırmak ve İran saflarına geçmemeleri için “yurtluk-ocaklık ve mîr-i aşiretlik” gibi babadan oğula geçen özel statüler vermiştir. İzlenen bu yöntem ile bölgedeki aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına olan hareketleri kontrol edilmesi amaçlanmıştır (Ekinci, 2021b, s. 147).

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldan itibaren siyasi, askeri ve ekonomik anlamda gerilemeye başlamasıyla ülkede ciddi ölçüde toplumsal sorunlar görülmeye başlanmıştır. Celali İsyanları gibi ekonomik ve sosyal tabanlı ayaklanmalar ülkenin genel iktisadi yapısını bozmuştur. XVIII. ve XIX. yüzyılda yaşanan ağır askeri yenilgiler ile toprak kayıpları da devletin gerilemesini hızlandırmıştır. Özellikle 1789 Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan “Milliyetçilik” akımı Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve toplumsal yapısını bozmaya başlamıştır. Zira Osmanlı toplum yapısı oldukça kozmopolitik tabana sahip olup Rum, Ermeni, Sırp, Arnavut, Bulgar vb. çeşitli halklardan ve Hristiyanlık, Yahudilik, Ezidilik gibi dinlerden oluşan gruplardan bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin kozmopolitik toplumsal yapısı ülkenin her bölgesinde görüldüğü gibi Van Vilayetinde çok etnikli toplumsal yapı söz konusuydu. Van Vilayetinde Türk, Kürt, Ermeni, Nasturi gibi önemli gruplar yaşamaktaydı. Ermeniler, bölgede gayrimüslim azınlık olarak bulunan önemli bir toplumdur (Akgümüş, 2011, s. 41-42).

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ilk yarısında devletin gerilemesinin ve çöküşünün önüne geçebilmek amacıyla köklü ve yapısal reformlara girişmiştir. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle hukuk devletinin önemi vurgulanmış ve reformların hızı artmıştır. Tanzimat döneminde eyaletlerin idari yapılarında değişiklik yapılmıştır. Merkezîyetçi bir anlayışla ilk başta Van, 1845 yılında Erzurum Eyaletine bağlanarak sancak olmuştur ancak daha sonra 1864'te İdare-i Vilayet Kanunu ile tamamen ayrı bir vilayet haline getirilmiştir. Yapılan idari düzenlemeler sonucunda Dahiliye Nazırlığının yayınladığı 1877 tarihli Devlet Salnâmesi'nde belirtildiği üzere Van Vilayeti'nin on üç kazaya sahip olduğu yazılmıştır (Kılıç, 1994, s. 36).

1. XIX. YÜZYILIN SONLARINDA VAN VİLAYETİ

Avrasya'da XVI. Yüzyılın sonundan itibaren bölgesel bir güç olarak ortaya çıkan Rus İmparatorluğu, Çar Petro'nun idealleri doğrultusunda genişleme siyaseti söz konusuydu. Çar Petro'nun en önemli jeopolitik hedeflerinden biri, Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını ele geçirerek sıcak denizlere inmekti. Bu bağlamda Rusya, Osmanlı Devleti'ni hem Balkanlar'dan hem de Kafkasya'dan saldırarak parçalamayı hedefliyordu. Ruslar, hedeflerine hedefine ulaşabilmek için XVIII. yüzyılda birçok kez Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır. Yaşanan savaşlarda Osmanlı Devleti ağır yenilgiler alarak toprak kaybetmiştir. Ayrıca Rusya, ortodoks hristiyanlığın da hamiliğini de üstlenerek Osmanlı tebasına bağlı ortodoks halkların kendi bünyesine girmesini hedeflemiştir. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rusya, milliyetçilik akımının da etkisiyle Balkan coğrafyasında yaşayan Sırp, Bulgar, Yunan gibi ortodoks hristiyan halkları, bağımsızlıkları için Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmıştır. Kafkasya ve Doğu Anadolu'da ise Ruslar, XIX. yüzyılın ortalarından

² 1655 yılında Evliya Çelebi Van'a gelerek şehrin 7 Müslüman ve 3 Ermeni mahallesinin bulunduğunu seyahatnamesinde aktarır (Evliya Çelebi, 2001, Hzl: Dalı ve Kahraman, s. 122).

İtibaren Hristiyan Ermenileri, milliyetçilik akımının etkisiyle bağımsız devlet olma vaadiyle kullanmaya başlamıştır. Rusya'nın bu bölücü faaliyetleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi olarak da bilinir.) sonrasında artmıştır. Zira Ermeni isyanları bu savaştan sonra ciddi derece görülmeye başlandı (Altınok, 2007, s. 11-12).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir yenilgiye uğraması sonucunda 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda, Ermenilerin yoğun yaşadığı bölgelerde Ermeniler lehine ıslahatların yapılması isteniliyordu. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid, Ermenilerin bölgede hiçbir şekilde çoğunluk olmadığı gerçeğini göz önüne alarak bu ıslahatları hiçbir zaman uygulamamıştır. Rusya'nın kışkırtmaları ile oluşan Ermeni komitaları, 1890 İstanbul Kumkapı'da, 1894'te Sason'da, 1895'te Maraş Zeytin'da ve 1896 yılında Van'da ayaklanmışlardır (Akgümüş, 2011, s. 2-6).

Ruslar, Ermeniler aracılığı ile zaman zaman Kürtleri de Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya çalışmışlardır. 1890'lı yılların başlarında Van'da konuşlanan Ermeni komitacı liderleri Hasenanlı, Haydaranlı ve Çıvanlı aşiretlerinin reisleriyle görüşerek Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etme girişimlerinde bulunmuşlardır. Ancak aşiret liderleri Ermenilerin bu faaliyetlerine karşı çıkıp Osmanlı Devleti'ne ve hilafet makamına bağlılıklarını devam ettirmişlerdir (Gazigiray, 1982, s. 121-122).

Van bölgesi, devletin merkezinden uzak oluşu ve İran sınırında yer almasından dolayı eski zamanlardan beri asayişin tam olarak sağlanamadığı bir yer olmuştur. Sınırdaki yaşayan aşiretlerin başına buyruk hareket etmesi, eşkiyaların bölgede etkin olması ve son dönemlerde de Ermeni isyanlarının başlaması, Osmanlı Devleti'ni zorunlu olarak olağanüstü tedbir almaya zorlamıştır. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid, 1890'lı yıllarda Van ve Doğu Anadolu'nun genelinde yaşanan otorite sorunlarını çözebilmek ve bölgenin elden çıkmasını önlemek amacıyla ağırlıklı olarak Kürt aşiretlerinden müteşekkil askeri birlikler ihdas etmiştir (Günay, 1987, s.39). Osmanlı IV. Ordu (Erzincan merkezli) kumandanı Müşir Mehmet Zeki Paşa tarafından örgütlenen ve "Hamidiye Alayları" olarak adlandırılan bu aşiret alayları, bölgenin önemli askeri gücü olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler devletin aşiretlere yönelik uzun yıllarca sağlamaya çalıştığı otoritesini sağlama ve askere alma uygulamalarının somut bir sonucu olarak görülmelidir (Kodaman, 2011, s. 350-352).

Hamidiye Alayları sayesinde devlet, Doğu Anadolu bölgesinde Ermenilere karşı önemli bir denge oluşturmuştur. Aşiretlerin devlete bağlılıkları, II. Abdülhamid saltanatı boyunca Ermeni komitacıların dizginlenmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca devletin doğrudan giremediği Van, Bitlis ve Sason'un kırsal bölgelerine aşiret alayları rahatça girebilmiş ve bölgede çıkan Ermeni isyanları bu güçler ile bastırılmıştır (Ekinci, 2017a, s. 705-706).

1899 Van Vilayet Salnamesine göre Van bölgesinde var olan, Haydaranlı, Şivili, Kalkanlı, Milanlı, Mukuri, Şemski, Şikefti, Edmanlı ve Tekuri aşiretleri, Hamidiye Süvari Alaylarının önemli bir parçası olmuşlardır. Bu aşiretler, olası Rus istilasına ve Ermeni ayaklanmalarına karşı önemli bir unsur olmuş ve bölgede asayiş sağlamaya çalışmışlardır. Aşiretler zaman zaman kendilerine verilen askeri yetkilerini suistimal etselerde Osmanlı Devleti'ne olan hizmetleri yadsınamayacak bir gerçeklik olmuştur (1315/1899 Van Vilayet Salnamesi).

2. XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA VAN VİLAYETİ

1896 yılında bastırılan Van isyanından sonra XX. yüzyıla girildiğinde Van Vilayetinde Müslüman halk ile Ermeniler arasındaki gerginlik devam etmekteydi. Rusya, İngiltere ve Fransa gibi batılı devletler, Doğu Anadolu'da zor koşullar altında sağlanan devlet otoritesini bahane göstererek Osmanlı Devleti'nin Ermenilere yönelik kanlı bir etnik temizlik yaptığını ileri sürmeye başladılar. Ermeniler, Batılı devletlerin Osmanlı yönetimine ihtarın yapılması için Kürt ve Çerkez gibi Müslüman grupların kendilerine saldırdıklarını iddialarını ortaya atmışlardır

(Marttin, 2020, s. 20). Halbuki gerçekte bölgede Ermeni terörü vardı ve devlet bu terörü bertaraf etmekle meşguldu.

1905 yılında İran’da yaşanan siyasal istikrarsızlık bölgede önemli etkiler bırakmaya başlamıştır. Ruslar, Tebriz ve Urmiye gibi Güney Azerbaycan şehirlerini işgal ederek Osmanlı-İran sınırını tehdit etmeye başlamıştır. Yaşanan bu durum Osmanlı Devleti’nin İran sınırını korumaya yönelik askeri hareketler yapmaya sevk etmiştir. Nitekim 1906 yılından itibaren Osmanlı Devleti, İran sınırı boyunca “Nevahi-i Şarkiye” adı verilen bölgeyi kontrol etmeye başlamıştır.³ Bu bölgenin coğrafi konumu nedeniyle aşiretlerin çatışma alanını oluşturduğu için devlet otoritesinin ve sınır güvenliği sağlanması önemli bir zorunluluktur. 1911 yılına gelindiğinde İngiltere ve Rusya’nın diplomatik notasıyla bu bölgenin boşaltılması istenmiştir. Sonuç olarak Osmanlı Hükümeti bölgeyi boşaltmak zorunda kalmış ve sınır boylarındaki aşiretlerin denetimi zorlaşmaya başlamıştır. Sınır anlaşmazlıkların çözümü için 1912’de imzalanan Tahran Protokolü ile Osmanlı-İran sınır tespit komisyonu kurulmuştur. Ancak kurulan komisyon amacına ulaşamamış ve Osmanlı-İran sınırı kesin olarak belirlenememiştir (İlseven, 1935, s. 8). Bu süreçte Van Vilayeti, İran’a tabi ve Rus destekli aşiretlerin sınır köylerine yönelik tecavüzlerine ve zararlı faaliyetlerine maruz kalmıştır. Osmanlı aşiret alayları, İran tarafına bağlı aşiretlerin zararlı eylemlerine yönelik halkın mal ve can güvenliğini imkan ölçüsünde korumaya çalışmıştır (Akgümüş, 2011, s. 26-28).

Sultan II. Abdülhamid’in 1908’de meşrutiyeti rejimini yeniden geçildiğini ilan ettikten sonra ülkede yaşanan iç karışıklıklar, sultanın 1909 yılında tahtan indirilmesiyle sonuçlanacaktır. Yaşanan istikrarsızlık bölgedeki devlet otoritesinde sarsılmaya neden olmuştur. Ülkeden yaşanan siyasi çalkantılar 1912’de Balkan bozgununu da beraberinde getirmiştir. Balkan bozgunundan sonra Ermeniler güçlü bir şekilde yeniden Doğu Anadolu’da faaliyete geçerek 1878 Berlin Antlaşması’nda uygulanmayan ıslahat maddesini uygulamaya yeniden girişmeye başladılar. Ermenilerin bu girişimleri sonuç vererek İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devletine baskı yaparak bölgede Ermeniler lehinde ıslahatların yapılması istedi. Bu kapsamda Osmanlı Devleti, Van, Erzurum, Diyarbakır, Sivas, Bitlis ve Harput gibi Ermenilerin azınlıkta olduğu vilayetlere Avrupalı ve yetkileri fazla olacak Hristiyan komiser atayacaktı. Batılı devletlerin bu teklifleri oldukça ağır olup Osmanlı Devleti’ni Doğu Anadolu’dan çıkartmaya yönelik bir hamle olmuştur. Ancak bu girişim ilk başta Osmanlı Devleti tarafından kabul edilse de 1914 yazında Avrupa’da patlak veren I. Dünya Savaşı’nın başlaması ile sonuçsuz kalmıştır (Çevik, 1995, s. 118).

1908 yılında Van Vilâyeti’nin idari taksimatı Van ve Hakkâri sancaklarından oluşmaktaydı. Vilayete bağlı Van (Merkez), Gevaş, Çatak, Erciş, Müküs (Bahçesaray), Bargiri (Muradiye), Adilcevaz, Mahmudi, Başkale (Elbak), Çölemerik (Hakkari Sancağı Merkezi), Hamidiye (Hoşap), Gevar (Yüksekova), Şemdinan (Şemdinli), Beytüşşebab kazaları bulunmaktaydı (Baykara, 1988, s. 125-142). I. Dünya Savaşı başlamadan önce, 1914 yılında yapılan Osmanlı Devleti’nin resmi nüfus sayımına göre Van Vilayetinin etnik ve dini nüfus yapısı şu şekilde tespit edilmiştir (Karpas, 2010, s. 182-183):

Tablo 1: 1914 Yılı İtibariyle Van Vilayeti’nin Nüfus İstatistiği (Karpas, 2010, s. 182-183)						
Kaza	Müslüman	Ermeni	Yahudi	Nasturi	Keldani	Toplam
Van	45.119	33.789	-	828	-	79.736
Erciş	27.323	8.083	-	-	-	35.406

³ Nevahi-i Şarkiye, “Doğu Nahiyesi veya Bucakları” anlamında olup İran sınırı boyunca yer alan Savuç Bulak, Bana, Serdeşt, Sulduz, Uşna ve Lâheycan, Sine, Rumiye ve çevresi ile Dol, Deşt, Branduz, Terguvar, Merguvar, Somay, Bradoşt ve Selmas bölgelerini kapsamaktaydı (Bkz: İlseven, 1935, s. 8-9).

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE VAN VİLAYETİNDE AŞİRETLER

Çatak	8.132	4.292	-	-	293	12.717
Adilcevaz	10.820	4.849	-	-	-	15.669
Gevaş	18.123	10.520	-	-	-	28.643
Van Sancağı	109.517	61.533	-	828	293	172.171
Hakkâri	21.848	3.461	836	1.534	-	27.680
Çölemerik	7.450	296	-	1.258	-	9.004
Mahmudiye	10.230	528	-	-	835	12.959
Şemdinli	9.873	-	274	1.593	-	11.740
Gevar	12.771	959	273	2.878	-	16.881
Hoşab	7.691	1,015	-	-	-	8.706
Hakkâri Sancağı	69.863	6.259	1.109	7.263	835	86.970
VAN VİLAYETİ	179.380	67.792	1.383	8.091	1.128	259.141
Not: Mahmudiye kazasında 1.366 Yezidi.						

I. Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914 tarihinde Avrupa’da İtilaf Devletleri (İngiltere-Fransa-Rusya) ile İttifak Devletleri (Almanya-Avusturya Macaristan İmp.) arasında başlamıştı. Savaş zamanla Avrupa’dan Asya ve Afrika’ya kıtalarına doğru yayıldı. İttihat ve Terakki Partisi yönetimindeki Osmanlı Devleti ise Almanya’nın yanında yer alarak 11 Kasım 1914’te İtilaf Devletlerine karşı savaş ilan etmiştir.

Savaş boyunca Osmanlı Devleti, Çanakkale, Kanal (Süveyş), Irak, Kafkasya, Filistin-Suriye, Hicaz bölgelerinde İtilaf Devletlerine karşı mücadelede bulunmuştur. Bu süreçte Rusya ile Doğu Anadolu ve Kafkasya’da çetin muharebeler gerçekleşmiştir. Savaşın başında Enver Paşa komutasındaki Osmanlı III. Ordusu, 1914 Aralık sonunda Ruslara karşı Sarıkamış bölgesine kış taarruzu gerçekleştirdi. Taarruzun stratejik hedefi, Rusları yıldırım harekatiyle imha edip Kafkasya bölgesine hakim olmaktı. Ancak çetin kış koşulları ve Osmanlı ordusunun yetersiz donanımı nedeniyle Sarıkamış Muharebeleri, ağır bir bozgunla sonuçlandı. Sarıkamış Bozgunu, Osmanlı Devleti’nin Doğu Anadolu’da varlığını ciddi bir şekilde etkilemeye başladı. Zira Ruslara karşı savuma yapacak olan III. Ordu’nun askeri birlikleri neredeyse tamamen dağılmıştı (Sadıgov, 2019, s. 294).

Sarıkamış Bozgunu’nun Doğu Anadolu bölgesinde getirmiş olduğu güç boşluğundan yararlanmak isteyen Ermeni komitacılar, bağımsız bir Ermenistan devleti kurma hayali ile 1915 Nisanında Van şehrinde ayaklandılar. Aynı şekilde Ermeni komitacılar Doğu Anadolu’nun diğer bölgelerinde de cephe gerisindeki sivil Müslüman halka karşı katliamlar yaparak ayaklanmaya başladılar. Osmanlı ordusu bölgedeki Mukuri ve Milan aşiretlerinden müteşekkil birliklerle Rus kuvvetlerine karşı kahramanca direnmelerine rağmen Rus ordusu ve Ermeni gönüllü alayları Van şehrine doğru ilerledi (Çevik, 1995, s. 128). Dönemin Van Valisi Cevdet Bey, bu kritik durum karşısında 13 Mayıs 1915’te Müslüman sivil halkın bölgeden tahliyesine başladı. Yaklaşık 40 gemi dolusu insan topluluğu göl yolu ile Tatvan’a nakil edilmeye çalışılmış ve Van Gölü’nün güney bölgesi Gevaş’tan karayolu ile tahliyelere başlanmıştır. Ancak tahliyelere Ermeni komitacılar tarafından baskınlar düzenlenmiş ve sivil Müslüman halkın önemli bir kısmı katledilmiştir (Çevik, 1995, s. 129). Sonuç olarak Van Vilayetinde yaşayan müslüman sivil ahali Rusların ve Ermenilerin bölgeyi işgal etmeleriyle Anadolu’nun iç

bölgelerine doğru göç etmeye başlamışlardır. Ermeni çetelerinin baskınlarından kurtulabilen sivil halk, Diyarbakır, Sivas, Konya vb. Anadolu şehirlerine muhacir olarak gitmişlerdir. Bu süreçte devlet, muhacirlerin savaş koşullarında barınma ve yiyecek ihtiyacını büyük zorluklarla gerçekleştirmiştir. Ruslar 20 Mayıs 1915'te Van şehrine girdiğinde, şehirde müslüman ahalinin Ermeniler tarafından neredeyse tamamının imha edildiğini ve müslüman halka ait her türlü yerleşim ve camilerin yakılıp yıkıldığını tanıklık ettiler. Bu süreçte 1915 yazında Van şehri birkaç defa Osmanlı kuvvetlerince ele geçirilse de nihayetinde Rus işgalinde kaldı. Rus işgali döneminde Van, Ermeni komitacılar tarafından idare edildi (Kantar, 2001, s. 297-298).

Ermeni çetelerinin ayaklanması, savaş döneminde Osmanlı Devleti'ni ciddi derecede zor duruma sokmuştu. Doğu Anadolu'nun birçok şehir ve kasabaları teker teker Rusların eline geçmeye başlamıştı. 1912 - 1913 yıllarında Balkan atılan Müslüman halk, bu sefer Anadolu coğrafyasında tamamen imha edilmek isteniliyordu. İttihat ve Terakki Hükümeti yaşanan kritik duruma karşı tedbir olarak 24 Nisan 1915 ve 27 Mayıs 1915 tarihlerinde radikal kararlar aldı. Hükümet aldığı kararlar ile Ermeni halkını savaş bölgesinden nispeten daha güvenli olan Suriye bölgesine tehcir etme kararı aldı (Beydilli, 2011, s. 319-323). Ermenilerin bölgeden tahliyesi zor koşullar altında yapılırsa da Rus ordusu, Van-Erzincan-Trabzon hattındaki bütün Doğu Anadolu bölgesini işgal etmişti.

Rusya, 1917 Bolşevik İhtilaline kadar bütün Doğu Anadolu bölgesini, Ermeni komitacıları ile birlikte idare etti. Rus işgali boyunca Ermeni çeteleri aracılığı ile bölgede soykırım derecesine varacak düzeyde Müslüman katliamları gerçekleştirilmiştir. Hatta öyle ki bazı Rus subayları, Ermenilerin Müslüman halka yaptıkları bu katliamları şiddetle itiraz etmişler ve askeri hatıralarına bu olayları nakletmişlerdir.⁴ Bolşevik İhtilalinden sonra Rusya ile Osmanlı Hükümetleri arasında 18 Aralık 1917'te Erzincan Mütarekesi imzalandı. Sonrasında İttifak devletler ile Rusya arasında 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalanmıştır. Yapılan antlaşmalar ile Rus askeri birlikleri tüm Doğu Anadolu ve Kafkasya'yı boşaltmaya başlamıştı. Ruslarla yapılan bu barış sayesinde Van şehri de Ali İhsan Paşa komutasındaki Osmanlı 6. Ordusu tarafından 8 Nisan 1918'de kurtarıldı (Çevik, 1995, s. 129).

1915-1918 yılları arasındaki Rus işgali döneminde Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Müslüman nüfusun %30 ila %60'ini imha edilmişti. Van Vilayeti bu süreçte nüfusun yaklaşık %62'ini kaybederek en yüksek Müslüman kaybı yaşayan vilayet olmuştur. Van Vilayetinden sonra %42 kayıpla Bitlis ve %31 kayıpla Erzurum Vilayetleri takip etmektedir (McCarthy, 2020, s. 265). Bu kayıplar Van ve Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan felaketi açık ortaya koymaktadır.

3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE VAN VİLAYETİ

3 Mart 1918'de yapılan Brest-Litovsk Barış Antlaşması ile Rusların Doğu Anadolu ve Kafkasya'dan çekilmeye başlaması ile bölgede yaşanan güç boşluğundan yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti, Kafkasya bölgesine askeri akınlar düzenlemeye başladı. Bu kapsamda Enver Paşa, Kafkas İslam Ordusunu kurarak bölgede önemli askeri operasyonlar yapılmıştır. Kafkas İslam Ordusu, askeri akınlarını başarıyla sürdürmüş ve 15 Eylül 1918'de Bakü'ye vararak önemli bir zafer kazanmıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki bu başarıları, diğer cephelerde bozgun şekline dönüşmüştür. İngilizler, Suriye ve Irak'ı ele geçirerek Anadolu'nun kapılarını zorlamaya başlamış ve Avrupa'da savaş Almanya'nın yenilgisine doğru gidiyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, 4 yıllık savaş boyunca askeri ve sivil kayıpları oldukça ağır boyuttaydı. Yaşanan bu koşullardan dolayı Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de, savaşı daha fazla sürdüremeyerek İtilaf Devletlerinin ağır koşullar dayattığı Mondros Ateşkes Mütarekesini imzalamak zorunda kaldı (Memmedli ve Çelik, 2020, s. 424).

⁴ Rus subayların, Ermenilerin Doğu Anadolu'da yapmış oldukları birçok hatırat bulunmaktadır (Bkz. Tverdohlebov, 2007).

3.1. Milli Mücadele Hazırlık Sürecinde Doğu Anadolu ve Van Vilayeti

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin, imzalanmasıyla Osmanlı toprakları, İtilaf Devletleri işgaline açık haline getirilmiş ve Osmanlı ordusu terhis edilmeye başlanmıştı. Başkent İstanbul, İngiliz ve Fransız kuvvetlerince işgal edilmiş, aynı şekilde Anadolu'nun diğer bölgelerinde de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan işgalleri başlamıştır.

İngilizler, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun Osmanlı'dan tamamen koparılması için Ermeni halkını kullandığı gibi Müslüman Kürt halkını ve Hakkari bölgesinde yaşayan Nasturileri de kullanmaya çalışmıştır. Kürtleri ve Nasturileri, bağımsızlık vaatleriyle kandırmaya çalışan İngilizler, böl- parçala- yönet stratejisi ile Ortadoğu petrolüne sahip olmak ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak istiyordu. Bu kapsamda İngilizler, bölgeye ajanlar göndermiş ve aşiretlere para desteği vererek kendi kontrolleri altına almaya çalışmıştır. Örneğin ajan Binbaşı Noel, Doğu Anadolu'ya gelerek Kürt aşiretlerine, Kürt milliyetçiliği propagandası yapmıştır, bunun haricinde İngilizler, Şemdinanlı Seyyid Taha ve İran sınırındaki Şikak aşiretinin reisi Simko İsmail Ağa ile temasa geçerek siyasi ve maddi destek vermeye çalışmışlardır (Selvi, 2010, s. 806-807).

İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri tarafından desteklenen, Seyyid Abdülkadir, Şerif Paşa ve Emir Ali Bedirhan tarafından kurulan Kürt Teali Cemiyetine maddi ve siyasi destek sağlanmıştır. Cemiyetin amacı İngiliz himayesinde bir Kürt devleti kurmaktır. Bu bağlamda Seyyid Abdülkadir ile İngiliz ajan Noel arasında önemli irtibatlar olmuş ve Anadolu'da başlayan milli hareketin önüne geçilmek istenmiştir (Ural, 2004a, s. 55-56). Aynı şekilde İngilizler, Doğu Anadolu'da kendilerine bağlı uydu devletler kurabilmek amacıyla Paris Barış Konferansında Kürtleri temsilen hareket ettiğini iddia eden Şerif Paşa⁵'yi kullanarak Ermeni temsilci Bogos Nubar Paşa arasında sözde Kürt-Ermeni anlaşmasını imzalatmışlardır. Şerif Paşa'nın bu faaliyetleri Ermeni komitacılar tarafından saldırıya uğramış bölgede yaşayan Kürt aşiretleri tarafından yoğun bir tepkiyle sonuçlanmıştır (Zengin, 2019, s. 377).

İtilaf Devletleri'nin ve özellikle İngilizlerin yapmış olduğu işgallere ve bölücü faaliyetlerine mukavemet göstermek için memleketin ve ulusun yeniden ayağa kaldırılması gerekmektedir. Zira Anadolu'daki Müslüman halkların, İtilaf Devletleri'nin sömürgesi altında yaşaması söz konusu olamazdı. Bu sebeple Milli Mücadele, XIX. Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelmesiyle fiilen başlamış ve 22 Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Genelgesi ile Milli Mücadelenin ana hatları belirlenmiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta ulusal kongrenin toplanmasını istemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta ulusal kongre toplanmadan önce, Erzurum'da Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin düzenlediği kongreye katılmıştır. Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, doğuda Ermeni devletinin kurulmasının önüne geçmek amacıyla Kazım Karabekir Paşa tarafından desteklenmiştir. Cemiyet, Trabzon ve Erzurum dışında Bitlis, Van ve Diyarbakır Vilayetlerinde de örgütlenerek şubeler açmıştır. Erzurum Kongresi hazırlık sürecinde Mustafa Kemal Paşa ile XV. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa arasında önemli telgraflaşmalar olmuştur. Yapılan bu haberleşmede Milli Mücadele Döneminde Kürt aşiretlerinin desteğinin önemi vurgulanmıştır. Örneğin Mustafa Kemal Paşa, çekilen telgrafların birinde bu durumu şöyle ifade etmiştir: "*Ben Kürtleri ve hatta bir öz kardeş olarak tek mil milletini bir nokta etrafında*

⁵ Şerif Paşa 1865'de İstanbul'da dünyaya gelir. Babası Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Döneminde önemli görevlerde bulunan Said Paşa'dır. Mekteb-i Sultani'den mezun olan Şerif Paşa, II. Abdülhamit tarafından hürriyet fikirlerinden dolayı merkezden uzak olan Stockholm Sefirine görevlendirir. Bu görevindeyken Jön Türklerle ilişki kurar. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Pangaltı Şubesi Reislîği'ne getirilir, ancak o daha büyük görevler almak ister. Cemiyet onun bu isteğini geri çevirir. Bu durum onun İTC'den ayrılmasına ve önemli bir muhalif haline gelmesine yol açar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1919'da Paris Barış Konferansı'na Kürtleri temsilen delege sıfatıyla katılır. Burada Ermeni Nubar ile görüşmesi Kürt halkı tarafından tepkiye karşılır. Baskılar neticesinde delegelikten ayrılmak zorunda kalır. Bir daha da siyasi faaliyetlerde yer almamıştır (Bkz: Aslan, 2011, s. 1).

birleştirmek ve bunu cihana Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim. Erzurum'da teknil Vilayat-ı Şarkıyye'nin murahhaslarından müretteb bir heyet bulundurmak hususundaki fikir ve teşebbüsünüzü takdir ederim (Karabekir, 1988, s. 444-445)."

Yapılan hazırlıklardan sonra 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum Kongresi toplandı. Kongreye Van Vilayetinden ve diğer doğu vilayetlerinden temsilciler de katıldı. Kongrede alınan kararlara göre vatanın bölünmez bütünlüğü vurgulanarak manda ve himaye rejimi kabul edilmemiştir. Azınlıkların (özellikle bölgede bağımsız bir devlet kurmak isteyen Ermeniler kast edilerek) bölgedeki sosyal dengeyi bozacak girişimleri kesinlikle reddedilmiştir. Ayrıca kongrede Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde Heyet-i Temsiliye oluşturularak, Sivas Kongresinin hazırlıkları yapılmıştır. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa, Kürt aşiret reislerine ve dini önderlerine Milli Mücadeleye destek için mektuplar göndermiştir.⁶

İstanbul Hükümeti'nin emrindeki Harput valisi Ali Galip'in ve İngiliz ajanı Noel'in bölücü ve zararlı teşebbüslerine rağmen Heyet-i Temsiliye, 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresini toplayarak Anadolu'daki ulusal birliğin tesisi noktasında önemli adım atmıştır. Kongrede Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tek çatı altında birleştirilerek vatan ve milletin bölünmez bütünlüğü önemle vurgulanmıştır. Ayrıca Heyet-i Temsiliye, Seyyid Abdülkadir'in başında bulunduğu Kürt Teali Cemiyeti ile Paris Konferansına katılan Şerif Paşa gibi ayrılıkçı hareketlere karşı Kürt aşiret reisleri ve eşrafları desteğinin almaya çalışmıştır. Yapılan faaliyetler başarıya ulaşmış ve aşiretlerin desteği sağlanarak İstanbul Hükümetine Milli Mücadeleye destek telgrafları gönderilmiştir (Tunaya, 2008, s.212).

3.2. Milli Mücadele Döneminde Van Vilayeti

Mütarekenin imzalanmasından sonra İngilizler ilk olarak 15 Kasım 1918'te Musul'u işgal ederek Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin işgaline zemin hazırlamaya başladılar. Van Vilayeti'nin Musul Vilayeti ile sınır olması ve İngiliz-Ermeni askeri hareketlerine açık olması bölgenin güvenliğini riske sokmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti Van Vilayeti'nin güvenliğini sağlamak için XI. Kafkas Tümenini bölgeye sevk etti ve Van Valisi Haydar Bey olası Ermeni işgaline karşı bölgedeki Müslüman aşiretlerinden müteşekkil bir milis gücü kurmuştur (Ural, 2007b, 444-445).

Van Valisi Haydar Bey, İngilizlerin aşiretler üzerindeki casusluk faaliyetlerini bertaraf edebilmek için Kürt aşiretleriyle sürekli temas halinde olmuştur. Bu kapsamda Haydar Bey, 25 Nisan 1919'da Van merkezde, Abdurrahman Gazi Tekkesinde bölgenin aşiret liderlerini toplayarak, aşiretlerin devlete ve hilafete olan sadakatlerini korumaya çalışmıştır. Aynı şekilde Haydar Bey, Van ve havalisindeki aşiretleri tek tek dolaşarak aşiretlerin devlete bağlılığını sağlamıştır. Ayrıca Haydar Bey, İngiliz destekli ayrılıkçı Kürt Teali Cemiyeti'nin Van'da şube açmasına izin vermemiştir (Sarı, 2012, s. 465-467).

Vali Haydar Bey'in Milli Mücadele yanlısı bu girişimleri, İngilizlerin hoşuna gitmemiş ve en sonunda İstanbul Hükümeti tarafından kendisi 29 Temmuz 1919'da görevden alınmıştır. Haydar Bey'in görevden alınması bölge halkı tarafından yoğun bir tepkiye neden oldu. Bölgenin eşrafindan Müftü Vekili Ziyaeddin, Belediye Reisi Derviş, Tüccarzâde Tevfik, Dilaverzâde Mehmet Nazmi, Arvaszâde İbrahim, Türközâde Mehmed Hilmi, Molla Seyidzâde Nuri Beyler İstanbul Hükümetine telgraf çekmişler ve Vali Haydar Bey'in görevden alınışına duygusal bir üslupla tepki göstermişlerdir. Bunun dışında 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'da aynı minvalde İstanbul Hükümetine telgraf çekmiştir (Sarı, 2012a, s. 477).

⁶ Mustafa Kemal Paşa, Mutkili Hacı Musa Bey, Bitlisli Kufrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi, Şırnaklı Abdurrahman Ağa, Derşevli Ömer Ağa, Muşarlı Resul Ağa, eski mebuslardan Sadullah Efendi, Şeyh Mahmud, Nurşinli Şeyh Ziyaeddin ve Garzan'dan Cemil Çeto'ya Milli Mücadele'ye destek mektupları göndermiştir (Bkz: Atatürk, 1969, s. 937-945).

Haydar Bey'in görevden alınması ile yerine Erzurum Valisi Mithat Bey atandı sonraki süreçlerde idare, aşiretlerin devlete olan bağlılığını arttırmak için çalışmalara devam etti. Örneğin, 23 Kasım 1919'da İran sınırındaki Şikak aşireti reisi Simko İsmail Ağa'ya III. rütbe Mecidiye nişanı verildi. Aynı şekilde hükümet Şemdinanlı Seyyid Taha'ya 17 Şubat 1920'de taltifte bulundu. Aşiretlere yönelik bu uygulama sonuç vermeye başlamış ve İngilizlerin bölücü faaliyetlerine karşı aşiretlerin önemli mukavemetleri olmuştur (Ural, 2007b, 459).

Sivas Kongresinden sonra Anadolu'daki ulusal mücadele önemli nüfuza ulaşmış ve Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükümetine meclisin açılması için baskı yapmıştır. 1920 yılının ilk aylarında İstanbul'da son Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmıştır. Bu meclis Misak-ı Milli'yi kabul ederek Osmanlı sınırları içinde yaşayan Müslüman halkların tek çatı altında birleşmesini hedeflemiş ve tam bağımsızlık vurgusu yapmıştır. Ancak Misak-ı Milli kararları, İtilaf devletlerinin hoşuna gitmeyerek 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesine neden olmuştur. Ayrıca padişah mebuslar meclisini de kapatmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Heyet-i Temsiliye başkanı Mustafa Kemal Paşa, dağıtılan meclisin Ankara'da toplanmasına karar vermiştir.

23 Nisan 1920'de yeni meclis (TBMM) işgallere karşı daha güvenli bir bölgede olan Ankara şehrinde toplanarak Milli Mücadelenin önemli bir safhası başlamıştır. Ankara'da toplanan TBMM'nin Van mebusları ise Van'ın eski Valisi Haydar Bey, Haydaran aşiretinden Veysi Hasan Sıddık Bey, Van eşraflarından Hakkı Bey, Tefvik Bey, Emir Bey, Şeyh Masum Efendi ve Kamil Efendi olmuştur (TBMM Albümü, 2010, s. 61-62). TBMM'nin açıldığı ilk haftalarda meclis başkanı Mustafa Kemal Paşa, Anadolu halkının birlik ve beraberliği ifade ederken şu önemli cümleleri paylaşır: *“Meclisi Âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürd değildir, yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasırı islâmiyedir, samimî bir mecmuadır. Binaenaleyh, menafîmiz müteşerektir. Tahlisine azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, yalnız Çerkes değil, hepsinden memzuç bir unsur-u islamdır (TBMM, ZC, C. 1, s. 165. 1 Mayıs 1336[1920]).”*

TBMM'nin açıldığı ilk aylarda Hakkari, İmadiye ve Revandiz bölgelerindeki aşiretler İngilizlere karşı ayaklandılar. Yaşanan bu ayaklanmalar meclisin bölgeye dikkatini çekmiş ve Kuzey Irak'ın yeniden otoritesini ele geçirmek amacı güdülmüştür. Hatta bölgedeki aşiretler 1920 Şubat ve 1920 Kasım aylarında hükümetten askeri destek talebinde bulunmuşlardır. Ayrıca bölgedeki aşiret reislerini temsilen bir elçi Van'a gönderilerek TBMM hükümetinden askeri yardım talepleri yinelenmiştir. TBMM hükümeti, askeri ağırlığını Batı Cephesi'ne verdiği için Kuzey Irak ve Hakkari'deki aşiretlere güçlü askeri destek verememiş olsa da cüzi miktarda askeri destek sağlayarak 26 Temmuz 1920'de çıkarılan kararname ile El-Cezire adı altında bir cephe açmıştır. Bu cephedeki askeri birliklere kuvvetlerin yetersizliği ve cephanin kısıtlılığında dolayı, gerekmedikçe İngilizlerle çatışmaktan kaçınılması emri de verilmişti (Selvi, 2010, s. 826).

10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti, İtilaf Devleti ile Sevr Antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşma da, doğuda sözde Ermenistan devletinin kurulacağı ve Kürtlere de yarı-bağımsız bir devlet vaad ediliyordu. Bu antlaşma TBMM Hükümetinde olduğu gibi Van'da da büyük tepki yaratarak infiale yol açmıştır. Halk, Van'da büyük miting düzenleyerek Sevr Antlaşması'nı şiddetle protesto ettiler (Arvas, 1964, s. 28-29).

Sevr Antlaşması, Milli Mücadeleyi sekteye uğratmamış daha da motive etmiştir. Batı Cephesi'nde Yunanlılara, Doğu Cephesinde Ermenilere ve Güney Cephesinde Fransızlara karşı mücadeleler vermeye başlanmıştır. Bu süreçte TBMM Hükümetinin ilk askeri ve siyasi başarısı Doğu Cephesi'nden geldi. Kazım Karabekir Paşa komutasındaki XV. Kolordu, Ermeni ordusunu bozguna uğratmış ve Oltu, Sarıkamış, Kağızman, Iğdır, Ardahan ve Kars, Ermeni işgalinden kurtarılmıştır. Batı Cephesi'nde de Yunanlılara karşı I. İnönü Savaşı kazanılarak TBMM Hükümetinin prestiji artmıştır. Yaşanan bu gelişmeler İtilaf Devletleri'nin dikkatini çekmiş ve Sevr Antlaşmasını yumuşatılması amaçlanarak Londra'da bir konferansın

düzenlenmesine zemin hazırlamıştır. 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında İtilaf devletlerince düzenlenen Londra Konferansına TBMM hükümetini temsilen Bekir Sami Bey katılmıştır. Konferansta Yunan-Ermeni sorunu dile getirildiği gibi İngilizler tarafından sözde Kürdistan sorunu da gündeme getirilmiştir. Bekir Sami Bey konferansta Kürtlerin Türkiye'nin asli unsuru olduğunu, TBMM'de Kürt mebusların da bulunduğunu ve ülkenin ayrılmaz bir parçası olduğunu kesin bir dille ifade etmiştir (Zeyrek, 2013, s. 128).

I. Dünya Savaşı'nda Van'dan Anadolu'nun çeşitli yerlerine muhacir olarak giden sivil ahalinin geri dönüşü bu süreçte önemli bir mesele olmuştur. Konya, Malatya, Diyarbakır gibi Anadolu'nun birçok yerlerine yerleştirilen Van muhacirleri, I. Dünya Savaşı bitiminden sonra kademeli olarak memleketlerine tekrar geri sevk edilmeye başlandılar. TBMM Hükümeti mülteci durumuna düşmüş Van muhacirlerine tekrar geri gönderebilmek için gerekli iâşe ve sevk hizmetini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Örneğin Diyarbakır'da bulunan Van muhacirlerinin kış mevsimi gelmeden memleketlerine sevkinin emri verilmiştir (BCA, 272.0.0.12/38.31.5., 06.06.1921). Aynı şekilde memleketlerine gitmek üzere kışın şiddetiyle Aksaray'da mahsur kalmış Van muhacirlerine hükümet yardım elini uzatmıştır (BCA, 272.0.0.12/38.32.12., 14.06.1921).

Van Vilayetinin ahali, 1921 yılı boyunca Milli Mücadele'ye maddi ve manevi desteğini sürdürmeye devam etmiştir. 1922 yılından itibaren İngilizlerin Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki faaliyetlerinde yeniden artış gözlemlenmiştir. TBMM Hükümeti İngilizlerin bölücü ve zararlı faaliyetlerine karşı tedbirlerini genişletmeye başlamıştır. Bu kapsamda hükümet Van eski valisi ve Van mebusu Haydar Bey'i 1922 ilkbaharında bölgeye göndermiştir. Haydar Bey'in Van ve havalisindeki aşiretlerle temasa geçerek, onları TBMM'ye sadakate davet etmiştir. Alınan bu tedbirlerle İngilizlerin ayrılıkçı ve zararlı faaliyetlerinin önü alınmaya çalışılmıştır (Selvi, 2010, s. 826).

Yaşanan bu gelişmeler Van ve havalisinin Milli Mücadele'ye ve TBMM Hükümetine verdiği desteğinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesine kadar Anadolu'da ve özellikle de Batı Anadolu'da fiili bir savaş hali söz konusu olduğundan dolayı Türkiye'nin doğu bölgelerinin güvenliği ehemmiyetli bir konu olmuştur. TBMM Hükümeti bu kapsamda nihai askeri zafere ulaşınca kadar Van ve diğer doğu vilayetlerinde aşiretlerle olan ilişkisini kesintisiz olarak sürdürmeye çalışmıştır.

4. VAN VİLAYETİNDE AŞİRETlerin FAALİYETLERİ (1919-1922)

Van ve havalisinde bulunan Kürt aşiretlerinin Milli Mücadele'ye olan desteği, ulusal bağımsızlığın gerçekleşmesi için çok önemli bir mesele olmuştur. Makalemizin bu bölümünde 1919 – 1922 yılları arasında Van'da bulunan aşiretlerin Milli Mücadele'ye yönelik faaliyetleri ele alınmıştır.

Paris Barış Konferansında Bogos Nubar Paşa İtilaf Devletlerinden Doğu Anadolu'da Ermeni devletinin kurulması sözünü alması, Doğu Anadolu'da yaşayan müslüman halk tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Vilayet-i Sitte'de yaşayan Müslüman halk protesto telgrafları çekmişlerdir. Örneğin Van Vilayeti Hakkari sancağı eşrafları, 12 Mart 1919'da yüksek konseye Paris Barış Konferansındaki Ermeni taleplerine karşı bir telgraf çekmişlerdir.⁷

⁷ Bu telgrafa: “Şıdan Aşireti adına Sadi, Hakkâri'nin Terki Aşireti adına Derviş, Hakkâri eşrafı adına Abdullah, Hakkâri uleması adına Ziyaeddin, Doski Aşireti adına Tahir, Dara Aşireti adına Rüstem, Kotan Aşireti adına Ömer, Bahoşan Aşireti adına Abdurrahman, Şemdinan ahali adına Gayrettin Ömer, Liva ahali adına Nimet, Şemdinan Aşireti adına Sultan, Kürdi Aşireti adına Musa, Bekaşın Aşireti adına Tahir, Derki Aşireti adına Ömer, Kaşusan Aşireti adına Nebi, Benbal Aşireti adına İsmail, Alan Aşireti adına Ali, Mürşit Aşireti adına Abdullah, Haytan Aşireti adına Şakir, Süleyman Aşireti adına Kamil, Halifekan Aşireti adına Ali, Moran Aşireti adına Şahbaz, İzoli Aşireti adına Mustafa” imza atmışlardır (Bkz. Zengin, 2019, s. 377).

Van valisi Haydar Bey, 25 Nisan 1919'da Van merkezde, Abdurrahman Gazi Tekkesinde bölgenin aşiret liderlerini toplayarak, aşiretlerin devlete ve hilafete olan bağlılıklarını sağlamaya çalışmıştır. Aşiret reislerinin Van'da toplanması Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey tarafından tebrik edilmiştir (BOA.DH.ŞFR.99/41, 3 Şaban 1337 [4 Mayıs 1919]). Ancak İngilizler Haydar Bey'in bu faaliyetleri karşısında hükümete baskı yapınca nazırlık aşiretlerin İngilizlere karşı saldırmaması gerektiği noktasında uyarıda bulunmuştur (Selvi, 2010, s. 816). Ancak Haydar Bey İngilizlerin bu baskılarını dikkat almayıp 13 Haziran 1919'da Saray'a ve 17 Haziran 1919'da Erciş ve Bagiri'ye (Muradiye) gidip oradaki aşiret reisleri ile görüştü. Aşiret reisleri, devlete sadakat ve bağlılıklarını bildirdi (Sarı, 2012, s. 466).

Van Vilayetinde yaşayan aşiretlerin devlete olan bağlılıkları ve Ermeni çetelerine karşı gösterdiği tepkiler İngilizler tarafından hoş karşılanmamıştır. İstanbul'daki İngiliz yüksek komiserliği, İstanbul hükümetine bu konuda uyararak aşiretlerin hiçbir şekilde İngilizlere ve Ermenilere karşı mukavemet göstermemesi gerektiği konusunda uyardı. Halbuki Van valisi Haydar Bey 26 Temmuz 1919'da hükümete gönderdiği telgrafta Ermeni çetelerinin İngiliz desteğiyle bölgede asayiş sorunu yarattığını Bab-ı Ali'ye iletmiş (Ural, 2007b, 459) olsa da hükümet, aşiretlerin İngilizlere karşı hiçbir şekilde düşmanca tutum göstermemesi gerekli tedbirlerin alınmasını Van valiliğine bildirmiştir (BOA.DH.ŞFR.50/52, 15 Zilhicce 1338 [8 Eylül 1919]).

Seyyid Taha'nın Şeyh Ubeydullah soyundan gelmesi Hakkari ve Şemdinli bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretleri üzerinde manevi bir etkiye sahipti. İngilizler Seyit Taha'nın bu nüfuzundan yararlanmak çalışmış ve kendisine Urmiye'den Cizre'ye kadar ki bölgenin emirliği vaad edilmiştir. İngilizlerin amacı bölgeyi Osmanlı idaresinden tamamen çıkararak kendi kontrolünde bir idare hedeflemekteydi. İngilizler hedeflerinin gerçekleştirilmesi Seyit Taha ile Nasturileri bir araya getirerek çıkar ittifakı kurdu muştur. Seyyid Taha İngilizlerden aldığı yardım ile bölgedeki Kürt aşiretlerinden destek istemiştir ancak Hakkari ve Şemdinli bölgesinde yaşayan Oramar ve Rosteki aşiretleri Seyyid Taha'nın bu teklifini geri çevirmişlerdir (Selvi, 2010, s. 807). İngilizler Seyyid Taha'nın etkisiz olduğunu anladıktan sonra desteğini çekmiştir. Seyyid Taha'da bu süreçte İngilizlerle işbirliği yapmanın bölgede yaşayan müslüman aşiretler aleyhinde olacağını anlayınca 6 Ocak 1920'de hükümete telgraf çekerek devlete ve hilafete bağlı olduğunu bildirmiştir. Ancak Seyyid Taha'nın bu yaklaşımına hükümet ilk başta temkinli yaklaşmış ve bu konuda Van Vilayeti valiliğinden bilgi istemiştir (BOA.DH.ŞFR.107/24, 15 Cemazeyilevvel 1338 [26 Ocak 1920]).

Paris Barış Konferansı'nın ilerleyen safhalarında⁸, Doğu Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin tepkilerine rağmen İtilaf Devletleri Kürtlerin temsilcisi olduğunu iddia eden Şerif Paşa ile Bogos Nubar Paşa'yı bir araya getirerek sözde Kürt-Ermeni ittifakı oluşturulmaya çalışılmıştır. Şerif Paşa'nın bu faaliyetleri bölgedeki Kürt aşiretleri tarafından yoğun bir tepki ile karşılanmıştır. Örneğin 19 Şubat ve 29 Şubat 1920 tarihlerinde Van ve Hakkari bölgelerindeki aşiretlerin reisleri tarafından gönderilen telgraflarda, Şerif Paşa'nın bölücü faaliyetleri şiddetle kınanıyor ve Türklerle Kürtlerin öz ve din kardeşi olduğunun vurgusu yapılıyordu. Ayrıca çekilen telgraflarda bağımsız veya özerk Kürdistan'ı desteklemenin cahilce olduğu aktarılıyordu (Çevik, 1995, 182-184).

Van Erciş'teki Kürt aşiret reisleri, I. İnönü Savaşı sonrasında toplanan Londra Konferansında İngilizler tarafından gündeme getirilen sözde Kürdistan soruna tepki olarak 14 Mart 1921'de TBMM Hükümeti'ne bağlılık telgrafı çekmişlerdir. Bu telgrafta aşiret reisleri TBMM'nin Kürtlerinde temsilcisi olduğunu ve Kürtlerin Türklerden ayrılmak gibi bir niyetlerinin olmadığını belirtmişlerdir (TBMM, ZC, C. 1, s. 141. 19 Mart 1337[1921]).

Şikak aşireti reisi Simko İsmail Ağa, I. Dünya Savaşı bitiminden beri, Türk-İran sınır boyunca Maku, Hoy ve Dilman gibi yerlerin kontrolünü ele geçirmiştir. Ayrıca Simko İsmail

⁸ Paris Barış Konferansı uzun soluklu bir konferans olup, belli periyotlarda ilerlemiştir.

Ağa, Van ve civarındaki aşiretlerin bazıları da haraca bağlayarak bölgede kendi otoritesini kurmuştu. Bölgede geçimini sağlamakta zorluk çeken aşiret mensupları ile firari askerlerin Simko'nun güç ve kuvvet toplamasına zemin hazırlamıştır. Haydar Bey, Simko ile Karaçiban köyünde görüşerek, TBMM Hükümetine karşı herhangi eylem yapmaması gerektiğini ifade etmiştir (Sarı, 2020b, s .94). Netice itibariyle süreç boyunca Simko İsmail Ağa'nın Şikak aşireti, TBMM Hükümetinin çalışmalarıyla zararsız hale getirilmiştir. Zira Simko İsmail Ağa'nın esas mücadelesi İran hükümetiyle olmuştur.

4.1. İngilizlerin 1921-1922 Yılları Arasında Aşiretlere Yönelik Faaliyetleri

1920-1921 yılları Van Vilayeti ve civarı nispeten sakin geçse de İngilizlerin 1921 yılı sonlarında bölgedeki faaliyetlerinde artış gözlemlenmiştir. İngilizler, Süleymaniye hakimi Şeyh Mahmud'u Kürdistan krallığı vaad ederek, Van ve diğer sınır bölgelerindeki Kürt aşiretlerini isyan etme noktasına getirmişlerdir. TBMM Hükümeti bölgede yaşanan hareketliliklere tedbir olarak Van eski valisi ve Van mebusu Haydar Bey'i özel görevle 1922 ilkbaharında Van'a göndermiştir (Sarı, 2020b, s .91). Ayrıca hükümet aldığı bir kararla Van livasını halihazır harp mıntikasına dahil etmiştir (BCA, 30.10.0.0/45.291.9., 28.05.1922).

Haydar Bey bölgedeki çalışmalarını yoğunlaştırarak aşiretlerle temasa geçmiştir. İlk olarak 1920'de oluşturulan El Cezire cephesindeki pasif direniş halinde olan Özdemir Bey müfrezesinin desteklenmesi amacıyla Kuzey Irak'ta bulunan aşiret liderleri Van'a davet edildi. Toplantıya, Çalartuş, Avramalı Simom, Doskili Tahir, Hırvatalı Kerim, Kiradili İsmail, Cafer ve Kadir Ağalar katılmışlardır. Aşiret beyleri Özdemir Bey'in kuvvetlerine destek vereceklerine dair söz verdiler. Sonrasında Haydar Bey, Haziran 1922'de diğer aşiret reisleriyle görüşmek için Gevaş'a giderek aşiretlerin devlete olan bağlılıklarını sağlamıştır (Sarı, 2020b, s .93).

Haydar Bey ve El-Cezire Cephesindeki Özdemir Bey, Hakkari ve Kuzey Irak'taki aşiretleri bir kısmını İngilizlere karşı örgütlemeye başarmış olsa da İngilizleri yoğun hava saldırıları, Musul bölgesine herhangi bir askeri hareket yapılmasına engel olmuştur. Zira İngilizler bölgede hava üstünlüğü elde tutmaktaydı (Türkmen, 2001, 69-71). Hatta bu süreçte TBMM hükümeti, Hakkari sancağının merkezi olan Çölemerik kazasını güvenlik amaçlı Van'ın Başkale kazasına taşımıştır (BCA, 30.18.1.1/3.32.7., 21.10.1922).

4.2. TBMM'nin Aşiretlere Yönelik Yaklaşımları

TBMM Hükümeti idaresinde, Van vilayetinde yaşayan aşiretler mensuplarına yönelik müsamahakar bir tutum izlendiği gözlemlenmektedir. Hükümet vilayette yaşanan bir takım olaylar sonucundan oluşan adli meselelere karışan bazı aşiret mensuplarına af çıkartılmasına veya adli kovuşturmanın ertelenmesi gibi yöntemlere başvurmuştur. Örneğin, Van Vilayetinde öşür vergisinin toplanması için Van mebusu ve Haydaran aşireti reislerinden Hüseyin Bey'in izleyeceği yola (muameleye) izin verilmiştir (BCA, 30.18.1.1/4.23.13., 09.10.1920). Aynı şekilde daha önce bir cinayet olayına karışan Haydaranlı aşiretinden Binbaşı Tosunbeyzade Cemal Bey, vatana yapmış olduğu hizmetlerden dolayı hükümet tarafından adli kovuşturmanın ertelenmesine karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.1/2.29.5., 18.01.1921). Ayrıca hükümet, Erciş'in Rus işgaline uğradığı dönemde yağmacılık faaliyetine karışan Adaman aşiretinden Kulu Han Ağa'yı affetmiştir (BCA, 30.18.1.1/4.49.1., 20.02.1922).

Öte yandan hükümet, bölgede yaşayan aşiretlerin devlete bağlılıklarını sağlayabilmek amacıyla taltif, para ve nişanlar vermiştir. Ayrıca bölgenin önemli din alimleriyle irtibata geçilerek İngilizlere karşı Milli Mücadele'nin desteklenmesi sağlanmıştır. Örneğin TBMM tarafından, Van müftüsü Şeyh Masum Efendi'ye Hakkari ve çevresinde yaşayan aşiretlerin hükümete sadakatlerini sağlamasından ötürü taltifte bulunulmuştur (BCA, 30.10.0.0/132.952.18., 16.06.1921). Meclisin aşiretlere yönelik hoşgörülü yaklaşımları, bölge aşiretlerinin TBMM'ye olan bağlılıklarını sarsılmasının önüne geçmek amacıyla yapıldığını söyleyebiliriz.

4.3. Aşiretlerin Van Vilayeti'ne Göçü

Milli Mücadele döneminde Van'da önemli nüfus hareketlilikleri de yaşanmıştır. Rus işgalinden dolayı Anadolu'nun iç kesimleri göç eden aşiretlerin geri dönüşleri olduğu gibi 1920'li yılların başında Van Vilayetine Kafkasya'dan ve İran'dan aşiret göçleri yaşanmıştır. Örneğin İran'ın Batı Azerbaycan bölgesinden, "Küresünni" adı verilen Türkmen aşireti Van ve civarı yerleşmiştir. Küresünni aşireti bölgeye TBMM hükümetinin vatandaşı olması şartıyla yerleştirilmiştir (BCA, 30.18.1.1/3.32.7., 08.09.1921). Bu aşiretin Van bölgesine göç etmesinin en önemli sebeplerinden biri Şikak aşireti Simko'nun Batı Azerbaycan'da yaşayan Küresünni topluluklarına baskı yapmasıdır. Ayrıca Küresünniler, İran'da yaşayan sünni bir topluluk olduğundan dolayı Şii İran yönetimi tarafından dışlanmışlardır (Selen, 2018: 28). TBMM Hükümeti, muhacir olarak gelen Azerbaycan Türklerini Van ve civarına yerleştirerek bölgenin I. Dünya Savaşı'nda tahrip olan müslüman nüfus yapısının gelişmesine böylelikle olanak sağlamıştır (BCA, 30.18.1.1/2.34.3., 12.12.1920).

Van Vilayetine farklı bir göç de Kafkasya bölgesinden gelmiştir. Erivan – Iğdır bölgelerinde yaşayan Kürt Brukan aşireti, İran'da kıtlığın yaşanması, Kafkasya'da Bolşevik idarenin kurulması ve bölgedeki Ermenilerin baskıları nedeniyle Van merkez, Muradiye ve Gürpınar civarlarına 1920'li yıllardan göç etmeye başlarlar. Brukilerin Van ve civarına yerleşmesiyle bölgede kullanılmayan mera ve otlaklar hayvancılık yapılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır (Özer, 2003, s. 44).

SONUÇ

Milli Mücadele'de döneminde Van Vilayeti, stratejik konumundan dolayı gerek İstanbul Hükümeti gerekse Ankara'daki TBMM hükümeti tarafından ihmal edilmeyen bir bölge olmuştur. İngilizlerin bölgede bağımsız bir Ermeni veya Kürt devleti kurma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Bu noktada Vali Haydar Bey, görevde bulunduğu süre içinde bölge halkının ve özellikle aşiretlerin devlete bağlılığını sağlamış ve İngilizlerin Kürtçülük faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Bölgedeki Kürt aşiretleri işgallere ve İngilizlerin propaganda çalışmalarına çektikleri telgraflarla tepki göstermiştir. Süreç içinde Kürt aşiretlerinin temsilcileri Milli Mücadele'ye destek vererek Ankara'da açılan TBMM'de temsil edilmişlerdir.

TBMM hükümeti 1920-1922 yılları içerisinde, Doğu, Güney ve Batı Cephelerinde önemli askeri başarılar elde ederek Anadolu'nun ulusal bağımsızlığı yolunda ilerlemiştir. Askeri zaferler diplomatik zaferleri de beraberinde getirmiştir. Doğu Cephesinde başarıyla yapılan mücadeleler sayesinde Ermenistan ile 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanarak Ermeniler Doğu Anadolu bölgesinden kesin atılmıştır. Bolşevik Rusya'nın Kafkasya bölgesine egemen olmaya başlamasıyla TBMM hükümeti Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşmasını imzalanmıştır. Sovyetlerle yapılan anlaşma sayesinde TBMM hükümeti, silah ve para yardımı almaya başlanmıştır. Nihayetinde Doğu Anadolu'nun kesin sınırları 13 Ekim 1921'de Azerbaycan-Gürcistan-Ermenistan arasında imzalanan Kars Antlaşmasıyla belirlenmiştir. Aynı şekilde Güney Cephesinde Fransızlara karşı verilen mücadeleler diplomatik başarıyı getirerek 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır.

Anadolu'da savaş nihayetinde TBMM hükümetinin askeri zaferiyle 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesiyle resmen sona erdi. Mütarekenin imzalanmasından sonra Lozan şehrinde barış antlaşmasının müzakereleri 20 Kasım 1922'de başlamıştır. Lozan barış görüşmelerinde İngilizler Kürt meselesini tekrar kullanacak ve El-Cezire cephesinin sorumluluğunda olan Musul ve Kuzey Irak bölgelerinin kontrolünün kimde kalacağı noktasında Lozan görüşmelerinde herhangi bir uzlaşma çıkmayacaktır. Kuzey Irak meselesi zaman içerisinde Türkiye'nin aleyhine sonuçlansa da İngilizlerin Anadolu'da bağımsız Kürdistan devleti kurma projesi başarısız olmuştur. Bölgede yaşayan Kürt aşiretleri, Türkiye Devleti'nin daimi parçası olmaya devam etmişlerdir.

Etik Beyan

“Milli Mücadele Döneminde Van Vilayetinde Aşiretler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan ANASAY dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interests

Funding: The author declared that this study had received no financial support.

KAYNAKÇA

Arşivi Evrakı

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), Dosya No: 99, Gömlek Nu: 41, Tarih: 3 Şaban 1337 (4 Mayıs 1919).

BOA, DH. ŞFR, 50/52, Tarih: 15 Zilhicce1338 (8 Eylül 1919).

BOA, DH. ŞFR, 107/24, Tarih: 15 Cemazeyilevvel 1338 (26 Ocak 1920).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1/4.23.13., 09.10.1920.

BCA, 30.18.1.1/2.34.3., 12.12.1920.

BCA, 30.18.1.1/2.29.5., 18.01.1921.

BCA, 272.0.0.12/38.31.5., 06.06.1921.

BCA, 30.10.0.0/132.952.18., 16.06.1921.

BCA, 30.18.1.1/3.32.7., 08.09.1921.

BCA, 272.0.0.12/38.32.12., 14.06.1921.

BCA, 30.18.1.1/4.49.1., 20.02.1922

BCA, 30.10.0.0/45.291.9., 28.05.1922.

BCA, 30.18.1.1/3.32.7., 21.10.1922.

Salnameler

Van Vilayet Salnamesi 1315 (1899)

Resmi Yayınlar ve Zabıt Cerideleri

TBMM, Zabıt Ceredesi, 1. Cilt, s. 165. 1 Mayıs 1336[1920].

TBMM, Zabıt Ceredesi, 9. Cilt, s.141. 19 Mart 1337[1921].

TBMM Albümü, (Cilt 1). (2010). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgümüş, D. (2011). *Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşında Van Ve Çevresinde Asayiş*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi .

Akyol, T. (2007). *Ama Hangi Atatürk*. İstanbul: Doğan Kitap.

Altınok, S. (2007). *19. ve 20. Yüzyıl Başlarında Ermeni Sorunu*. Ankara : Bizbize Basın Yayınları.

Arvas, İ. (1964). *Tarihi Hakikatler*. Ankara: Resimli Posta Matbaası.

Arvas, T. Z. (2016). *Sultan II. Abdülhamit Döneminde Van Vilayeti*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi .

Aslan, T. (2011). Saidpasazade Mehmet Serif Pasa muhalefeti ve İkinci Mesrutiyet Döneminde yasaklanan bir risalesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1-48.

Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk* (Cilt 3). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Baykara, T. (1988). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, 125-142.

Beydilli, K. (2011). Techir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 319-323). içinde İstanbul: TDV.

Çelik, M. Y., & Memmedli, M. (2020). Türk Ve Rus Kaynaklarına Göre Kafkas İslam Ordusu'nun Kafkasya Harekâtına Yeni Bir Bakış. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 403-428.

Çevik, M. (1995). *Milli Mücadele'de Van Civarı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Ekici, M. R. (2017). 1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 703-724.

Ekici, M. R. (2021). Mîr-i Aşiretten Eşkîyalığa: Aşiret Hanedan Üyelerinin Makbulden Madunlaşma Sürecine Bakış. *Nubihar Akademi*, 4(16), 143-168.

Gazigiray, A. (1982). *Ermeni Terörünün Kaynaklar*. İstanbul: Gözen Kitabevi.

İlseven, R. (1935). *Türk-İran Hudut İhtilafının Tarihçesi*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Basımevi.

Justin McCarthy. (2010). *Ölüm ve Sürgün*. Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları.

Kahraman, S. A., & Dalı, Y. (2001). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (Cilt 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kanar, M. (2001). *Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri*. İstanbul: DER Yayınları.

Karabekir, K. (1988). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Mert Yayıncılık.

Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu: 1830-1914*. İstanbul: Timaş.

Kılıç, O. (1994). *Van Sancağı (1548-1648)*. Elazığ : Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Kılıç, O. (2012). Van. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, s. 505-510). içinde İstanbul: TDV.

- Kılıç, O. (2021). Van Tarihine Genel Bir Bakış. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Van Özel Sayısı*, 19-42.
- Kodaman, B. (2011). Hamidiye Hafif Süvari Alayları. *Tarih Dergisi*, 32, 427-480.
- Marttin, V. (2020). *Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyyet-i Umûmiyyesi Teşkilât Tarihi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özer, A. (2003). *Doğuda Aşiret Düzeni ve Brukanlar*. İstanbul: Elips Kitap.
- Sadıgov, R. (2019). Rus Kaynaklarına Göre Sarıkamış Harekâtı. *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 46, 279-302.
- Sarı, M. (2012). Milli mücadele başlarında bir devlet adamı: Van valisi Haydar (Vaner) Bey. *History Studies*, 4(1), 449-489.
- Sarı, M. (2020). Haydar (Vaner) Bey'in I. Meclis'teki Faaliyetleri. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 74-106.
- Selçuk, S. (1987). Hamidiye Alayları ve Osmanlı Politikası. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*(6), 39-41.
- Selen, K. (2018). *Küresünnilerin İran'dan Türkiye'ye Göçü Meselesi (1920-1923)*. İstanbul : Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi .
- Selvi, H. (2010). İngiltere'nin Musul Politikası Karşısında Osmanlı Devleti ve Bölge Aşiretleri. *BELLETON*, 74(271), 789 - 832.
- Tunaya, T. Z. (2008). *Türkiye'de Siyasi Partiler: Mütareke Dönemi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkmen, Z. (2001). Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*(17), 69-79.
- Tverdohlebov, Y. (2007). *Gördüklerim Yaşadıklarım (Erzurum 1917-1918)*. Ankara: ATASE Yayınları.
- Ural, S. (2004). Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*(11), 53-72.
- Ural, S. (2007). Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(39), 425-463.
- Zengin, E. (2019). Paris Barış (Paylaşım) Konferansında Ermeni Ve Kürt Taleplerine Karşı Vilâyet-ı Şarkiye'den Protestolar. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 123(243), 369-391.
- Zeyrek, S. (2013). Milli Mücadele Sürecinde Türk- İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu. *Journal of Turkology*, 23(1), 109-140.